

E) Afyonkarahisar Bilmeceler, Atasözleri ve Deyimler

Rabia Kocaaslan UÇKUN*

1) BİLMECELER: Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik gibi soyut kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirecek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir¹. Bilmecelerde zengin bir ruh, ince bir zekâ ve titiz bir buluş vardır. Halkın inançları, gelenekleri, genel kültür kalıpları bilmecelere aynen aksetmiştir. Bilmeceler, hafıza ve çağrışım yoluyla insanı gözleme götüren, sonuç çıkartmaya yönelten bir takım gizli işâretlerle ve söz sanatlarıyla dikkati bir noktada toplayan didaktik bir araçtır.

Bilmeceler genellikle “Bil bakalım,” “Ol nedir ki!,” “Benim bir..... var”, gibi klişeler ile başlarlar. Bu başlangıç bilmecenin asıl metninde olağanüstü ya da garip bir anlamın geleceğini önceden haber verir, dinleyiciyi hazırlar. Bilmeceler genellikle yapı ve konu olmak üzere 2 şekilde sınıflandırılır:

Yapı Bakımından

- A. Anonim olanlar
 - a. Manzum bilmeceler
 - b. Mensur bilmeceler
- B. Ferdî eserler
 - a. Muamma
 - b. Lügaz

Konu Bakımından

- A. Tabiat ve tabiî olaylarla ilgili bilmeceler
- B. İnsan ve uzuvlarıyla ilgili bilmeceler
- C. Bitki ve yiyeceklerle ilgili bilmeceler
- D. Eşya ile ilgili bilmeceler
- E. Hayvanlarla ilgili bilmeceler
- F. Soyut kavramlarla ilgili bilmeceler.

Afyonkarahisar’da söz kaynaklardan topladığımız değişik bilmece örnekleri:

* Arfl. Gör., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmalar Enstitüsü.

A. Tabiat ve Tabii Olaylarla İlgili Bilmeceler

B
H , (KAR)

D
S (YA MUR)

G
K (AY)

B. İnsan ve Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler

Y
B (BA)

U
O (BACA)

G
(KULAK)

C. Bitki ve Yiyeceklerle İlgili Bilmeceler

A
D (AYVA)

Y (HAVU)

P
G
A
G (G L)

A
(DE)

H
S (MISIR)

D
K (K RAZ)

G
S (PAMUK)

H
C
C
G (NAR)

G
A (PATLİCAN)

D. Eşyalarla İlgili Olanlar

C
C (AT ARABASI)

A
D (AYAKKABI)

U
D (BACA)

K
K . (CEKET)

K
Y (KA İK)

F
O (KİNA)

A (ELEK)

T
. (APKA)

E. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler.

E
C , (ARI)

D
K (KUZU)

Y (YILAN)

B (TAV AN)

F. Soyut Kavramlarla İlgili Bilmeceler

B
B (UYKU)

2) ATASÖZLERİ: Atasözleri, milli düşüncenin yüzyılların süzgecinden geçtikten sonra tecrübe ve gözlemleri anlatan, anonim nitelikteki kısa ve özlü sözlerdir. Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lügâti't-Türk'te sav terimini atasözü karşılığında açıklar. Sözlü Türk edebiyatı dönemi ürünlerinden olan savlar, bazı atasözlerinin asılları ve ilk şekilleri olarak görülür. Sav terimi zamanla yerini mesele bırakmıştır. Meselin yanında; misal vermek, duruma uyan yaygın bir söz ya da bir atasözü söylemek anlamına gelen darb-ı mesel ve durub-ı emsâl ifâdeleri de atasözü ve atasözleri anlamında kullanılmıştır.

Atasözleri kalıplaşmıştır ve bu kalıplaşma sırasında kelimelerin yerleri donmuştur. “Az sözle çok şey anlatan atasözlerinin çoğu bir veya iki cümleden oluşur. “V”, “D”, “A”, “. Atasözleri, sosyal olayların oluşunu uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirir. “M”. Tabiat olaylarının oluşunu belirten atasözleri de vardır. “M”, “A”, “D”.

Bazı atasözleri de, sosyal bir olaydan dolayı olarak ders verir. “Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri de vardır. “A”. Atasözleri bir hükmü ya da fikri genelleştirerek ve tam bitmiş halde verir.

Atasözleri; konularına, kelime kadrolarına, cümle ve biçim özelliklerine göre incelenebilir. Genel olarak iki temel bölümde incelenmektedir: 1. Bir tecrübeyi, bir gözlemi veya bir yargıyı anlatan atasözleri. 2. Doğrudan doğruya öğüt ve ahlak dersi vermek amacıyla bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını bildiren atasözleri. Bazı atasözleri de fıkra şeklindedir ya da meşhur fıkra tiplerinden alınmıştır. Nasreddin Hoca fıkraları gibi.

Diğer anonim halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi atasözlerinin de, ilk söyleyeni zamanla unutulmuştur. Sosyal yapıya, değer yargılarına, zamana, bölgelere, görgüye, dilin gelişimine, din ve törelere, ağız özelliklerine göre değişikliğe uğramış, halkın beğendiği, benimsediği bir şekil olarak anonimleşmiştir.

Atasözleri, bir toplumun ahlak anlayışını, felsefesini, inanışlarını yansıtan; toplumun kendi varlığının ve benliğinin bir aynasıdır.

Afyonkarahisar atasözleri de, diğer halk edebiyatı ve folklor ürünleri gibi çok zengindir. Halk arasında söylenegelen bütün atasözlerini burada vermek mümkün olmadığı için, derlediğimiz atasözlerinden seçilmiş bazı örnekler aşağıda verilmiştir²:

A, “. ?

A, “.

A, “. ,

A, “. ; ,

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

A, “. .

B, “. .

B, “. , G , .

B, “. , .

B, “. , O , .

B, “. , .

B, “. .

B, “. .

B, “. .

B, “. , .

C, “. .

C, “. .

. .

. , T , .

. .

. , , .

. , .

. , .

. , .

. , .

. .

D, “. , .

D, “. .

D, “. .

D, “. .

D, “. .

D, “. , .

D, “. , .

D, “. , .

D, “. , .

D, “. , .

D, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

E, “. , .

E, “. .

K	.	L	.
M	.	N	.
	.	S	.
S	.	S	.
S	.	S	.
S	.	S	.
T	.	T	.
T	,	T	.
Y	.	Y	.
Y	.	Y	.
Y	.	Y	.
Y	.	Y	.

DİPNOTLAR

¹ fiükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlıı Yayınları, Ankara, 1981, s. 662.

² *Kaynak Şahısları*: Hayriye Kocaaslan, 1949 doğumlu, Ev Hanımı, Dervişpaşa Mah. Kemal Afkar Sok. No. 14 Afyon; Yılmaz Kocaaslan, 1935 doğumlu, Serbest Meslek Sahibi, Bankalar Cad. 1. Geçit No. 13 Afyon; Münevvere Ulafl, 1915 doğumlu, Ev Hanımı, Gazlıgöl Cad. Hastane Camii Karlısı Afyon; Sabire Tosbafl, 1927 doğumlu, Ev Hanımı, Karaman Mah. Kolordu Sok. Afyon; Zeliha Gökınar, 1910 doğumlu, Ev Hanımı, Namık Kemal Ön Sok. No.27 Afyon; Hilmi Uzunoğlu, 1935 doğumlu, Serbest Meslek Sahibi, Yeni Saraçlar Çarlısı Afyon; Fatma Ouz, 1931 doğumlu, Ev Hanımı, Halımoru Köyü No. 26 Afyon.